

Levy Economics Institute of Bard College
Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.

Στρατηγική Ανάλυση

Μάιος 2021

ΕΠΑΝΕΚΚΙΝΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ;

Δ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Χ. ΠΙΕΡΡΟΣ, Ν. ΡΟΔΟΥΣΑΚΗΣ, και
G. ZEZZA

Η πανδημική κρίση έχει προκαλέσει μια άνευ προηγουμένου οικονομική και κοινωνική καταστροφή σε παγκόσμια κλίμακα. Σύμφωνα με τις τρέχουσες εκτιμήσεις, το μέγεθος της καταστροφής είναι συγκρίσιμο, και σε κάποιες περιπτώσεις υπερβαίνει, με αυτό της Μεγάλης Ύφεσης, καθώς το παγκόσμιο ΑΕΠ μειώθηκε κατά 4,5%. Η πτώση αυτή αντιστοιχεί σε 3,94 τρισ. δολάρια σε σχέση με το παγκόσμιο ΑΕΠ του 2019, το οποίο ήταν 87,55 τρισ. δολάρια (Szmigiewa, 2021). Η πανδημική κρίση είχε καταστροφικά αποτελέσματα και στην απασχόληση, επηρεάζοντας κυρίως τους χαμηλά αμειβόμενους μισθωτούς με χαμηλές δεξιότητες, οι οποίοι κατέληξαν άνεργοι και ακολούθως εκτός αγοράς εργασίας λόγω των μεταβολών που έχει προκαλέσει η ψηφιοποίηση στην απασχόληση. Σύμφωνα με το ILO Monitor (International Labor Organization, 2021) το 2020 χάθηκαν 114 εκατ. θέσεις εργασίας. Από όσους επλήγησαν, οι 81 εκατ. καταγράφηκαν ως οικονομικά μη ενεργοί, ενώ οι υπόλοιποι 33 εκατ. ως άνεργοι. Επιπλέον, άλλες μεταβολές στην αγορά εργασίας ενίσχυσαν τη μερική και την εκ περιτροπής απασχόληση.

Πρόσφατη μελέτη του ΔΝΤ δείχνει ότι ο συνδυασμός πανδημίας και αυτοματοποίησης της παραγωγής επηρεάζει ιδιαίτερα αρνητικά τους εργαζομένους με χαμηλές δεξιότητες. Η εμπειρία προηγούμενων πανδημιών, όπως, π.χ., της SARS του 2003, της H1N1 του 2009, της MERS του 2012 και της νόσου Ebola του 2014, δείχνει ότι η αυτοματοποίηση της παραγωγής επιταχύνεται όταν ο αντίκτυπός τους στην υγεία και στην οικονομία είναι ισχυρός. Όταν ξεσπά μια πανδημία, οι επιχειρήσεις προβαίνουν σε αναδιάρθρωση του τρόπου παραγωγής υιοθετώντας τεχνολογίες που μειώνουν το εργασιακό κόστος. Επίσης, επιλέγουν την αυτοματοποίηση για να ελαχιστοποιήσουν τους κίνδυνους για την υγεία. Ωστόσο, η ενίσχυση της αυτοματοποίησης, και κυρίως της ρομποτοποίησης, δεν επηρεάζει όλους τους εργαζομένους με τον ίδιο τρόπο. Σε αντίθεση με τους εργαζομένους υψηλής ειδίκευσης, οι εργαζόμενοι χαμηλής ειδίκευσης είναι αρκετά πιθανό να χάσουν τη θέση εργασίας τους. Η κατάσταση αυτή αποτελεί έναν καθοριστικό παράγοντα ενίσχυσης της εισοδηματικής ανισότητας.

Στην Ελλάδα, αν και η χρήση προηγμένων μεθόδων παραγωγής είναι περιορισμένη, παρατηρείται μια τάση ενίσχυσής τους, που αναμένεται να επηρεάσει τη μεταποίηση, το λιανικό εμπόριο και τον χρηματοπιστωτικό τομέα, συμπεριλαμβανομένου και του τραπεζικού. Μπορεί η πανδημία να μην επηρέασε ιδιαίτερα την ανεργία, αφού σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ το δ' τρίμηνο του 2020 το ποσοστό ανεργίας ήταν ίσο με 16,2%, μειωμένο κατά 0,6 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το γ' τρίμηνο του 2020, μετέβαλε όμως τις συνθήκες εργασίας, καθώς η εργασία από το σπίτι αυξήθηκε από το 9,3% των απασχολούμενων το γ' τρίμηνο στο 15% το δ' τρίμηνο. Επιπλέον, σε όλους τους κλάδους των υπηρεσιών (πλην εκείνου των άλλων δραστηριοτήτων παροχής υπηρεσιών) οι εβδομαδιαίες ώρες εργασίας μειώθηκαν από 38,4 το γ' τρίμηνο σε 35,3 το δ' τρίμηνο.

Τον Φεβρουάριο του 2021 ο κύκλος εργασιών στο λιανικό εμπόριο κατέγραψε ετήσια πτώση της τάξης του 11,3%, ενώ οι λιανικές πωλήσεις μέσω ταχυδρομικών παραγγελιών ή διαδικτύου κατέγραψαν τη μεγαλύτερη ετήσια αύξηση (45,8%). Το στοιχείο αυτό επισημαίνει την ανάγκη να δοθεί έμφαση στην εφαρμογή μεταρρυθμίσεων στην εκπαίδευση και στην κατάρτιση, ώστε να καλυφθεί η ζήτηση

για θέσεις νέων δεξιοτήτων στη μετά COVID-19 εποχή. Σε αυτό το πνεύμα κινούνται και οι προτάσεις της Έκθεσης του ΟΟΣΑ «Going for Growth» (OECD, 2021α) αναφορικά με την ανάγκη να ενισχυθεί η παραγωγικότητα στην Ελλάδα όχι μόνο μέσω των επενδύσεων αλλά και μέσω της εφαρμογής μεταρρυθμίσεων για την προώθηση της ψηφιοποίησης. Ωστόσο, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η πλειονότητα των ελληνικών επιχειρήσεων δεν επενδύει στη βελτίωση των δεξιοτήτων των εργαζόμενων της αφού στηρίζεται κατά κύριο λόγο στη χρηματοδοτούμενη από τον δημόσιο τομέα εκπαίδευση και την κατάρτιση (ΚΑΝΕΠ ΓΣΕΕ, 2019). Η ομαλή μετάβαση σε πιο ψηφιοποιημένες μορφές εργασίας θα διασφαλιστεί μόνο εάν οι επιχειρήσεις εμπλακούν ενεργά στη διαδικασία εκπαίδευσης και κατάρτισης.

Θετική είναι η πορεία της οικοδομικής δραστηριότητας, αφού ο αριθμός αδειών δόμησης την περίοδο Φεβρουάριος 2020-Ιανουάριος 2021 κατέγραψε αύξηση 6,7%, ενώ για την ίδια περίοδο η αύξηση της συνολικής οικοδομικής δραστηριότητας ήταν 6,4%. Εξίσου θετική ήταν η εξέλιξη του PMI, ο οποίος αυξήθηκε σε 51,8 τον Μάρτιο του 2021 από 49,4 τον προηγούμενο μήνα. Επίσης, οι οίκοι αξιολόγησης S&P και Fitch αναβάθμισαν το αξιόχρεο της Ελλάδας με θετικές προοπτικές, παραμένοντας ωστόσο σε βαθμίδα χαμηλότερη της επενδυτικής.

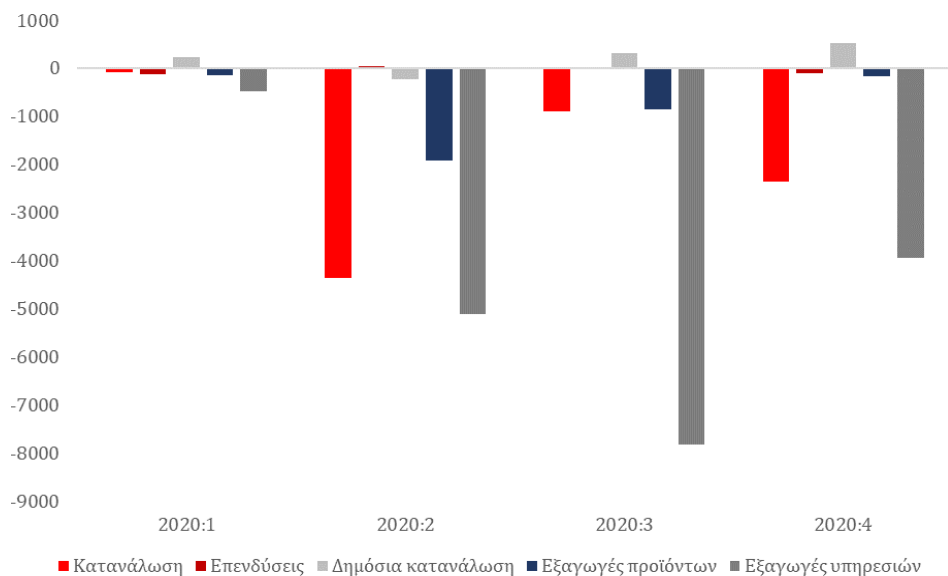
Η πανδημική κρίση είχε σοβαρό αντίκτυπο στο ιδιωτικό και στο δημόσιο χρέος δεδομένης της χαλάρωσης της δημοσιονομικής πολιτικής λόγω της αύξησης των δημόσιων δαπανών για την αντιμετώπιση της ύφεσης. Παρά τα δημοσιονομικά μέτρα, η απώλεια εισοδήματος οδήγησε σε χαμηλότερη ζήτηση για εξαγωγές και εισαγωγές και στην αύξηση του χρέους των νοικοκυριών, των επιχειρήσεων και του χρηματοπιστωτικού τομέα. Το Global Debt Monitor του Institute of International Finance (2021) εκτιμά ότι η αύξηση του παγκόσμιου χρέους –δημόσιου και ιδιωτικού– ήταν της τάξης των 24 τρισ. δολαρίων, με το επίπεδο του συνολικού χρέους να ανέρχεται στο τέλος του 2020 στα 281 τρισ. δολάρια. Στην Ελλάδα, σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ, το δημοσιονομικό έλλειμμα του 2020 εκτιμάται στα 16,1 δισ. ευρώ (9,7% του ΑΕΠ), όταν το 2018 και το 2019, έτη κατά τα οποία το ΑΕΠ ήταν υψηλότερο, υπήρχε δημοσιονομικό πλεόνασμα ύψους 1,7 δισ. ευρώ (1,1% του ΑΕΠ) και 2,1 δισ. ευρώ (0,9% του ΑΕΠ) αντίστοιχα. Το ύψος του δημόσιου χρέους το 2020 εκτιμάται στα 341

δισ. ευρώ ή 205,6% του ΑΕΠ, όταν το προηγούμενο έτος ήταν ίσο με 331 δισ. ευρώ, αντιστοιχώντας στο 180,5% του ΑΕΠ.

Σε γενικές γραμμές η Ευρώπη δεν κατάφερε να διαχειριστεί ικανοποιητικά την κρίση αφού υπήρξε μεγάλη απώλεια θέσεων εργασίας, ατομικού και εθνικού εισοδήματος με παράλληλη αύξηση δημόσιου και ιδιωτικού χρέους. Παρά τη χαλάρωση των κανόνων της Συνθήκης του Μάαστριχτ έως το τέλος του 2022 –ο αντίκτυπος του τρίτου κύματος της πανδημίας ξεκίνησε στις αρχές του 2021–, αποδείχθηκε πιο ισχυρός από το αναμενόμενο, με τα κράτη-μέλη να προσπαθούν να αντιμετωπίσουν την αύξηση των κρουσμάτων, των νοσηλευομένων, των θανάτων, αλλά και την περιορισμένη επάρκεια εμβολίων για την ανοσοποίηση των πολιτών. Η κατάσταση αυτή ανάγκασε τις περισσότερες κυβερνήσεις να εφαρμόσουν αυστηρά μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης, βυθίζοντας έτσι τις οικονομίες σε μεγαλύτερη ύφεση. Το πώς θα εξελιχθεί τελικά η κατάσταση παραμένει άγνωστο. Το σίγουρο όμως είναι ότι απαιτούνται μεγάλης κλίμακας δημοσιονομικές και νομισματικές παρεμβάσεις. Για άλλη μια φορά, όπως αναφέρει ο Minsky, η διάσωση θα προέλθει από «έναν μεγάλο δημόσιο τομέα και μια μεγάλη κεντρική τράπεζα».

Σε γενικές γραμμές, στο τέλος του 2020 το οικονομικό κλίμα στην Ελλάδα ήταν ιδιαίτερα αρνητικό συγκριτικά με τα περισσότερα κράτη-μέλη της ΕΕ. Η υποχώρηση βασικών μεγεθών, όπως το ΑΕΠ και τα εισοδήματα, ήταν μεγαλύτερη έναντι του μέσου όρου της ΕΕ, ενώ μεγαλύτερη αύξηση σημείωσαν το δημόσιο και το ιδιωτικό χρέος. Σύμφωνα με έρευνα του Bloomberg (McCormick et al., 2021) ανάμεσα στις ανεπτυγμένες οικονομίες η Ελλάδα είχε το τρίτο υψηλότερο ποσοστό δημόσιου και ιδιωτικού χρέους ως προς το ΑΕΠ (343,9%) πίσω από αυτό της Ιαπωνίας (433,4%) και του Καναδά (352,6%). Παρ' ότι στην Ιαπωνία και στον Καναδά, όπως και σε άλλες οικονομίες με υψηλό ποσοστό χρέους, π.χ. οι ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο, ο όγκος του χρέους είναι υψηλότερος, το χρέος των συγκεκριμένων οικονομιών είναι εκφρασμένο στο εθνικό τους νόμισμα, ενώ της Ελλάδας σε ξένο νόμισμα, δηλαδή σε ευρώ. Το γεγονός αυτό καθιστά την επιβολή μέτρων λιτότητας στη μετά COVID-19 εποχή για την τήρηση των κανόνων του Μάαστριχτ αναπόφευκτη, εκτός κι αν γίνουν σημαντικές μεταρρυθμίσεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Διάγραμμα 1: Ετήσια μεταβολή συνιστωσών της ζήτησης σε εκατ. ευρώ (2020:1-2020:4)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Η ανάλυση στο προηγούμενο δελτίο μας (INE ΓΣΕΕ, 2020) υπήρξε απαισιόδοξη, όπως ήταν άλλωστε και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, του ΔΝΤ και του ΟΟΣΑ, καθώς η εκτίμησή μας για την πτώση του ΑΕΠ (10,8%) ήταν μεγαλύτερη κατά 2 ποσοστιαίες μονάδες έναντι των προσωρινών αποτελεσμάτων της ΕΛΣΤΑΤ (8,2%). Η απόκλιση αυτή οφείλεται κυρίως στα κυβερνητικά μέτρα στήριξης της οικονομίας και στην αναθεώρηση των στοιχείων από την ΕΛΣΤΑΤ. Η εκτίμησή μας, όπως και η αντίστοιχη της κυβέρνησης και άλλων οργανισμών, για μεγαλύτερη ύφεση, βασίστηκε στην υπόθεση της χαμηλότερης ιδιωτικής και δημόσιας κατανάλωσης και των χαμηλότερων εξαγωγών υπηρεσιών (κυρίως του τουρισμού) το γ' τρίμηνο. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 1, η ιδιωτική κατανάλωση ήταν πράγματι μικρότερη το δ' τρίμηνο σε σχέση με το γ' τρίμηνο, αλλά ο τουρισμός την ίδια περίοδο παρουσίασε μικρότερη πτώση από την αναμενόμενη. Το διάγραμμα επίσης υποδεικνύει τη σπουδαιότητα του τουρισμού για την οικονομική δραστηριότητα, καθώς και της δημόσιας δαπάνης, η οποία σε σύγκριση με τα στοιχεία του δ' τριμήνου του 2019 δεν ήταν αντι-κυκλική. Αυτό γίνεται εμφανές όταν εξετάζονται οι κεφαλαιακές μεταβιβάσεις του δ' τριμήνου του 2020 για τις οποίες δεν είχαμε στοιχεία όταν προβήκαμε στις τελευταίες μας εκτιμήσεις. Συγκεκριμένα, ο δημόσιος τομέας έλαβε

3,6 δισ. ευρώ από τους ευρωπαϊκούς οργανισμούς και πραγματοποίησε κεφαλαιακές μεταβιβάσεις συνολικού ύψους 6,8 δισ. ευρώ, εκ των οποίων 2,4 δισ. ευρώ μεταβιβάστηκαν προς τα νοικοκυριά, 2,2 δισ. ευρώ προς τις επιχειρήσεις και 1,8 δισ. ευρώ προς τον τραπεζικό τομέα.

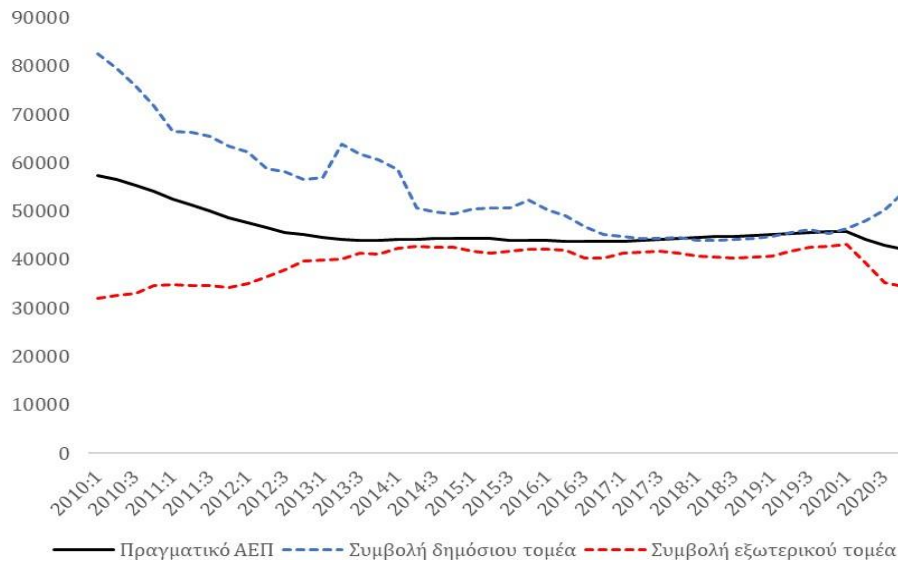
Η κυβέρνηση θεωρεί ότι η αύξηση του ΑΕΠ κατά 2,7% μεταξύ γ' και δ' τριμήνου του 2020 και η μικρότερη από την αναμενόμενη ύφεση στο σύνολο του έτους είναι αποτέλεσμα των δικών της οικονομικών πολιτικών. Αν ωστόσο συγκρίνει κανείς τον θετικό ρυθμό μεγέθυνσης του δ' τριμήνου με τους αντίστοιχους άλλων χωρών της ΕΕ, θα διαπιστώσει ότι χώρες όπως η Ρουμανία και η Μάλτα είχαν καλύτερες επιδόσεις. Συγκεκριμένα, το 2020 ο όγκος του λιανικού εμπορίου στην Ελλάδα μειώθηκε κατά μέσο όρο 9%, όταν στην Ευρωζώνη η πτώση ήταν μόλις 0,5%, παρά το γεγονός ότι στην Ελλάδα ο Δείκτης Τιμών Καταναλωτή μειώθηκε κατά 1,2%, ενώ στην ΕΕ αυξήθηκε κατά 0,5% (Καλλωνιάτης, 2021).

Το 2021 ξεκίνησε με επιχειρήσεις σε καθεστώς αναστολής λειτουργίας, με περιορισμούς στα ταξίδια, που επηρέασαν αρνητικά τον τουρισμό, με μείωση των επενδύσεων και επομένως και των εισοδημάτων. Οι εξαγωγές, έχοντας σημειώσει κάμψη τους πρώτους δύο μήνες του 2021, ανέκαμψαν τον Μάρτιο. Η ιδιωτική κατανάλωση θεωρείται ότι θα συνεχίσει να εξαρτάται από τα μέτρα στήριξης της κυβέρνησης και τις αποταμιεύσεις των νοικοκυριών. Για παράδειγμα, οι καταθέσεις το 2020 αυξήθηκαν κατά 20 δισ. ευρώ. Ωστόσο, σε μια περίοδο υψηλής αβεβαιότητας και υψηλών δανειακών υποχρεώσεων οι προοπτικές όσον αφορά το ύψος της κατανάλωσης δεν αποτελούν πηγή αισιοδοξίας.

Η επίπτωση της νόσου COVID-19 στις εξαγωγές και στον τουρισμό

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, μετά το ξέσπασμα της πανδημίας ο εξωτερικός τομέας είχε μια αρνητική συμβολή στο πραγματικό ΑΕΠ, κυρίως λόγω της πτώσης των εξαγωγών υπηρεσιών. Η εξέλιξη αυτή αντισταθμίστηκε έως ένα σημείο από τη δημοσιονομική επέκταση, όχι όμως στον βαθμό που θα απορροφούσε πλήρως την εξωτερική διαταραχή (βλ. Διάγραμμα 2).

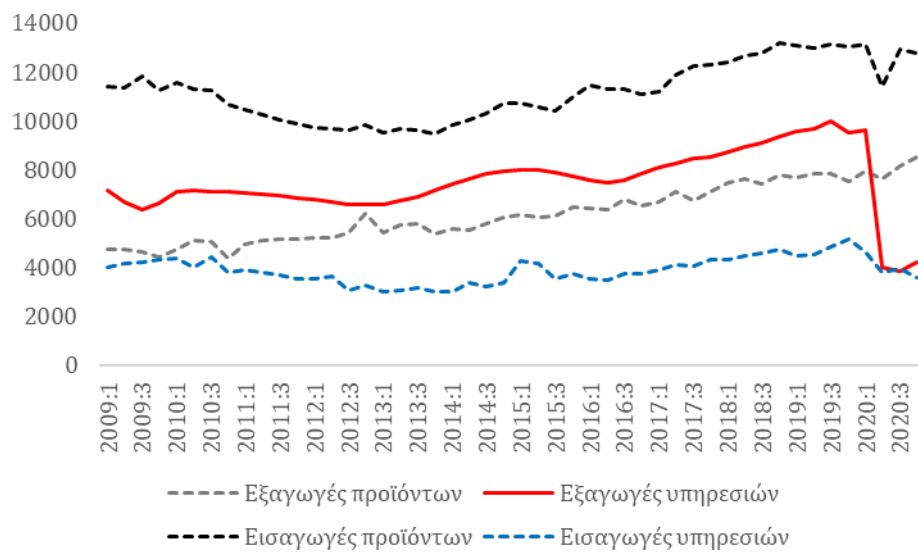
Διάγραμμα 2: Πραγματικό ΑΕΠ και συμβολή του δημόσιου και εξωτερικού τομέα στη δημιουργία εθνικού εισοδήματος σε εκατ. ευρώ (2010:1-2020:4, σταθερές τιμές 2015)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Η ευθραυστότητα της ελληνικής οικονομίας σε σχέση με τον εξωτερικό τομέα, ή αλλιώς η εξωτερική ευθραυστότητά της, αποτυπώνεται στην εξέλιξη των εξαγωγών υπηρεσιών στη διάρκεια της πανδημίας (βλ. Διάγραμμα 3). Συγκεκριμένα, ενώ το 2020 οι πραγματικές εξαγωγές προϊόντων αυξήθηκαν και οι εισαγωγές προϊόντων και υπηρεσιών μειώθηκαν, η υποχώρηση των εξαγωγών υπηρεσιών ήταν συγκριτικά τόσο μεγάλη, που οδήγησε στην πτώση του ΑΕΠ της χώρας. Η εξέλιξη αυτή υποδεικνύει τη μεγάλη εξάρτηση της ελληνικής οικονομίας από τον τουρισμό.

Διάγραμμα 3: Πραγματικές εξαγωγές και εισαγωγές προϊόντων και υπηρεσιών σε εκατ. ευρώ (2009:1-2020:4, σταθερές τιμές 2015)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος (ΤτΕ), το ταξιδιωτικό ισοζύγιο μειώθηκε κατά 77,2%. Η εξέλιξη αυτή οφείλεται περισσότερο στη μείωση των ταξιδιωτικών εισπράξεων (76,2%) παρά στην πτώση των ταξιδιωτικών πληρωμών (71,1%). Η ετήσια μείωση των ταξιδιωτικών εισπράξεων ήταν αποτέλεσμα της μείωσης του αριθμού των τουριστών από την αλλοδαπή κατά 78,2% και της υποχώρησης του μέσου κόστους ανά διανυκτέρευση κατά 10 ευρώ ή 12,4%. Ειδικότερα, το μέσο κόστος ανά ταξίδι αυξήθηκε κατά 9,1%, ενώ η μέση διάρκεια παραμονής αυξήθηκε στις εννέα διανυκτερεύσεις (αύξηση 24,6%). Παρ' όλα αυτά, ο συνολικός αριθμός των διανυκτερεύσεων το 2020 μειώθηκε κατά 72,9%. Τέλος, σύμφωνα με προσωρινά στοιχεία, τον Φεβρουάριο του 2021 το ταξιδιωτικό ισοζύγιο εμφάνισε πλεόνασμα ύψους 8 εκατ. ευρώ, όταν τον ίδιο μήνα του 2020 το πλεόνασμα ήταν ίσο με 71 εκατ. ευρώ.¹

Ωστόσο, θα πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα επιφυλακτικοί στην εκτίμηση της επίπτωσης της νόσου COVID-19 στον ελληνικό τουρισμό, αφού η Ελλάδα είναι ένα από τα λίγα κράτη-μέλη της ΕΕ που δεν έχει αναπτύξει το σύστημα των Δορυφόρων Λογαριασμών

¹ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι μεταξύ 2010 και 2019 τα τουριστικά έσοδα σχεδόν διπλασιάστηκαν φτάνοντας τα 18,2 δισ. ευρώ, με τον αριθμό των τουριστών από την αλλοδαπή να αυξάνεται κατά 19 εκατ. άτομα την ίδια περίοδο, παρά τη μείωση της δαπάνης ανά ταξίδι το 2016.

Τουρισμού (ΔΛΤ) που θα επέτρεπε μια ακριβή εκτίμηση για το ύψος της τουριστικής Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας και του τουριστικού ΑΕΠ στην ελληνική οικονομία. Με βάση τις πιο κοινές εκτιμήσεις η συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ κυμαίνεται μεταξύ 10% και 30% ή ακόμα υψηλότερα.

Η πρακτική που συνήθως ακολουθείται για την εκτίμηση της συμβολής του τουρισμού στην ελληνική οικονομία είναι να διαιρείται η εγχώρια τουριστική δαπάνη με το ΑΕΠ της οικονομίας. Με βάση αυτή την πρακτική, το 2019η συμβολή του τουρισμού στην ελληνική οικονομία ήταν της τάξης του 10%. Όμως, η πρακτική αυτή, η οποία χρησιμοποιούνταν πριν από την εξέλιξη του συστήματος ΔΛΤ, θεωρείται πλέον προβληματική αφού υπερεκτιμά τη συμβολή του τουρισμού στην οικονομική δραστηριότητα. Πράγματι, η εγχώρια τουριστική δαπάνη περιλαμβάνει, για παράδειγμα, και κατανάλωση εισαγόμενων προϊόντων, τα οποία προφανώς δεν περιλαμβάνονται στο ΑΕΠ της οικονομίας. Επιπλέον, η μεθοδολογία αυτή δεν λαμβάνει υπόψη τις ενδιάμεσες αναλώσεις που χρησιμοποιούνται για να παραχθεί το τουριστικό προϊόν που απαιτείται για την κάλυψη της τουριστικής ζήτησης, οι οποίες προφανώς συμπεριλαμβάνουν και εισαγόμενες εισροές. Συνεπώς, η έκφραση των τουριστικών δαπανών ως ποσοστού του ΑΕΠ δεν αποτελεί κατάλληλο εργαλείο για την εκτίμηση της συμβολής του τουρισμού στην οικονομία.²

Τέλος, σύμφωνα με εκτιμήσεις της Eurobank, τα τουριστικά έσοδα δεν προβλέπεται να ανακάμψουν στο επίπεδο του 2019 πριν το 2024. Η εκτίμηση για το 2021 είναι ότι θα ανέλθουν στα 7,3 δισ. ευρώ, αντιστοιχώντας στο 40,3% των εσόδων του 2019, ενώ το 2024 θα είναι ίσα με 15,8 δισ. ευρώ, που αντιστοιχεί στο 87,1% των εσόδων του 2019. Σημειώνεται ότι τα τουριστικά έσοδα του 2019 ήταν 18,2 δισ. ευρώ. Ωστόσο, υπάρχει και ένα αισιόδοξο σενάριο, κατά το οποίο τα τουριστικά έσοδα το 2021 θα ανέλθουν στα 10,1 δισ. ευρώ (55,7% των εσόδων του 2019) και το 2024 θα ξεπεράσουν το επίπεδο του 2019, αγγίζοντας τα 19,3 δισ. ευρώ. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού έχει

² Σύμφωνα με πρόσφατες εκτιμήσεις η συμβολή του τουρισμού στην Ελλάδα είναι σημαντικά υψηλότερη (κατά περίπου 50%) από τον μέσο όρο της ΕΕ, αλλά κυμαίνεται σε περίπου ίδια επίπεδα με αυτά που επικρατούν στις χώρες του νότου της ΕΕ. (Rodousakis and Soklis, 2020).

επίσης προβεί στην εκτίμηση δύο σεναρίων για το 2021, με υπαρκτό το ενδεχόμενο ανάκαμψης των διεθνών ταξιδιών το β' εξάμηνο, υποθέτοντας ότι θα υπάρξει άρση των περιορισμών ταξιδιών, επιτυχής εφαρμογή των εμβολιαστικών προγραμμάτων και εισαγωγή εναρμονισμένων πρωτοκόλλων. Στο πρώτο σενάριο εκτιμάται ότι θα υπάρξει ανάκαμψη τον Ιούλιο του 2021, με τις τουριστικές αφίξεις να αυξάνονται κατά 66,1% σε σχέση με το ιστορικό χαμηλό του 2020. Στο δεύτερο εναλλακτικό σενάριο εκτιμάται ότι μπορεί να υπάρξει ανάκαμψη τον Σεπτέμβριο, με αύξηση των αφίξεων κατά 22% σε σχέση με το προηγούμενο έτος. Ωστόσο, σε αυτή την περίπτωση οι αφίξεις θα είναι κατά 67% χαμηλότερες από το επίπεδο του 2019.

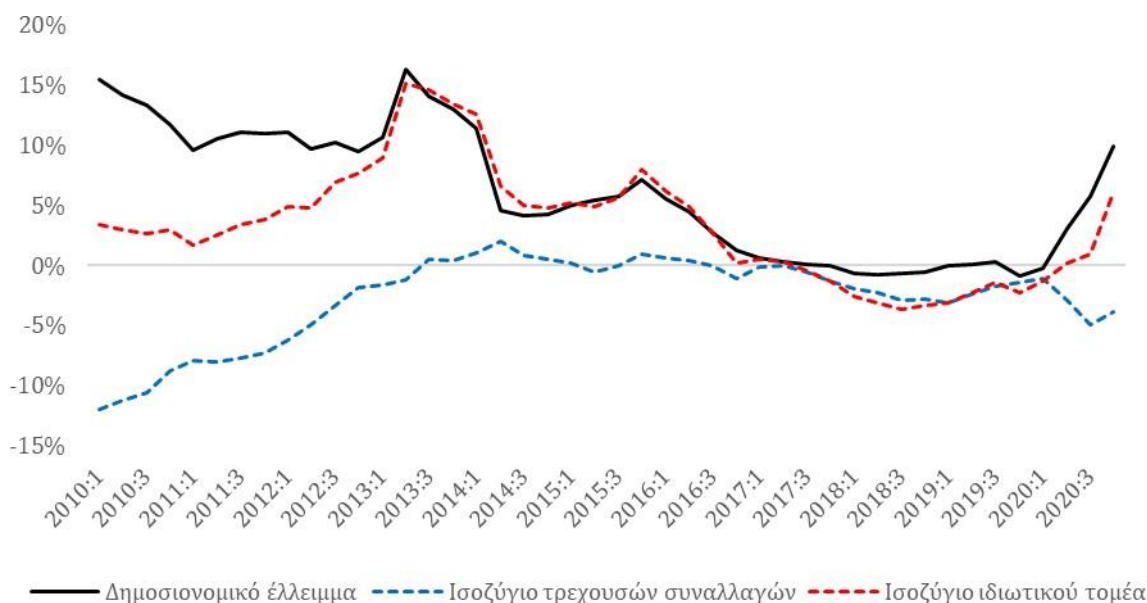
Η επίπτωση της πανδημικής κρίσης στη μακρο-χρηματοοικονομική σταθερότητα της ελληνικής οικονομίας

Πριν το ξέσπασμα της πανδημικής κρίσης η μακρο-χρηματοπιστωτική κατάσταση της ελληνικής οικονομίας ήταν εύθραυστη. Μεταξύ 2017 και 2019 το ισοζύγιο πληρωμών ήταν ελλειμματικό, παρά την εφαρμογή της πολιτικής εσωτερικής υποτίμησης και την μεγάλη προσαρμογή του εμπορικού ισοζυγίου. Παράλληλα, το δημοσιονομικό ισοζύγιο ήταν οριακά πλεονασματικό. Συνεπώς, το ισοζύγιο του ιδιωτικού τομέα ήταν ελλειμματικό (βλ. Διάγραμμα 4), γεγονός που υποδηλώνει ότι η χρηματοοικονομική κατάσταση του ιδιωτικού τομέα ήταν ασταθής, καθώς ο ιδιωτικός τομέας θα έπρεπε να στηριχτεί σε στοιχεία του ενεργητικού του, π.χ. καταθέσεις, ή σε υψηλότερο χρέος για να χρηματοδοτήσει τη δαπάνη του. Ενδεικτική της εξέλιξης αυτής είναι η αύξηση του εξωτερικού χρέους του ιδιωτικού τομέα.

Το ξέσπασμα της πανδημίας επέφερε ουσιαστικές αλλαγές στη συμπεριφορά του ιδιωτικού τομέα, κυρίως των νοικοκυριών. Η μείωση της κατανάλωσης ήταν μεγαλύτερη της μείωσης του διαθέσιμου εισοδήματός τους. Για πρώτη φορά από το 2012 οι αποταμιεύσεις των νοικοκυριών ήταν θετικές, αφού το β' εξάμηνο του 2020 αυξήθηκαν κατά 1,3 δισ. ευρώ. Αντιθέτως, η επενδυτική συμπεριφορά των μη-χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων παρέμεινε πρακτικά αμετάβλητη. Το ισοζύγιο τους παρέμεινε πλεονασματικό σε όλη την υπό εξέταση περίοδο, αντανακλώντας την απροθυμία των επιχειρήσεων να επενδύσουν. Συνεπώς, το 2020 το ισοζύγιο για το

σύνολο του ιδιωτικού τομέα έγινε θετικό. Ταυτόχρονα, η μεγάλη πτώση των εξαγωγών υπηρεσιών οδήγησε σε μεγάλο έλλειμμα στο ισοζύγιο πληρωμών. Η δημοσιονομική επέκταση αντιστάθμισε σε έναν βαθμό την αρνητική αυτή διαταραχή και οδήγησε σε ένα υψηλό δημοσιονομικό έλλειμμα της τάξης του 9,7% του ΑΕΠ.

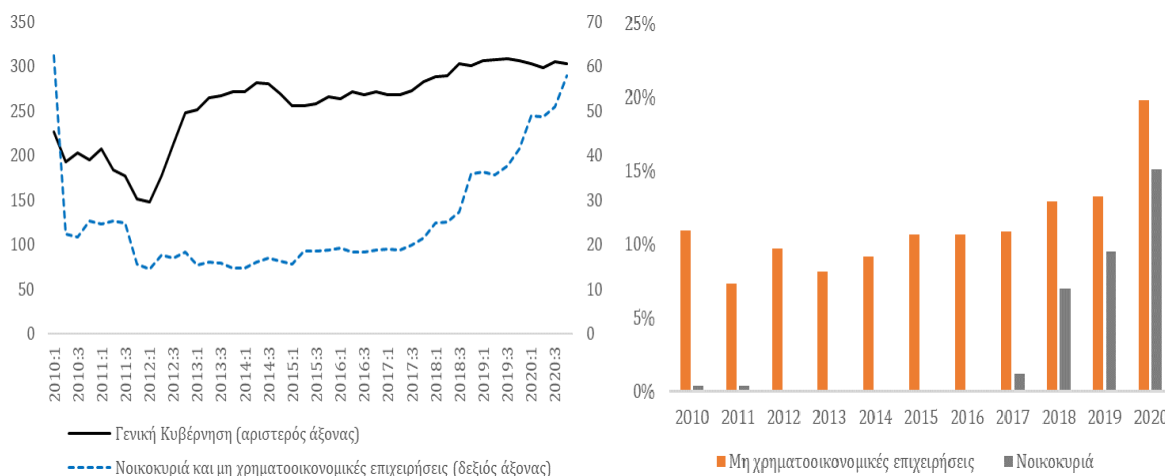
Διάγραμμα 4: Ισοζύγια θεσμικών τομέων της οικονομίας ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ (2010:1-2020:4, κυλιόμενοι μέσοι όροι τεσσάρων περιόδων)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Μπορεί η μεταβολή του ισοζυγίου του ιδιωτικού τομέα να ήταν θετική το 2020, όμως το εξωτερικό του χρέος αυξήθηκε. Συγκεκριμένα, το εξωτερικό χρέος των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών το 2020 αυξήθηκε κυρίως λόγω της μεταβίβασης των Μη Εξυπηρετούμενων Δανείων (ΜΕΔ) από τις τράπεζες του εσωτερικού σε ιδρύματα διαχείρισης χρέους της αλλοδαπής, τα οποία διαχειρίζονται τα ΜΕΔ με πιο αυστηρούς όρους και χωρίς θεσμικές παρεμβάσεις προστασίας των οφειλετών. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 5, η αύξηση του ιδιωτικού εξωτερικού χρέους την περίοδο 2017-2019 οφείλεται εν μέρει στο αρνητικό ισοζύγιο του ιδιωτικού τομέα και εν μέρει στη μεταβίβαση ΜΕΔ σε ξένα ιδρύματα. Ωστόσο, η αύξηση το 2020 αποδίδεται αποκλειστικά στη μεταβίβαση επιπλέον κόκκινων δανείων, αφού το ισοζύγιο του ιδιωτικού τομέα ήταν θετικό.

Διάγραμμα 5: Εξωτερικό χρέος Γενικής Κυβέρνησης και ιδιωτικού τομέα πλην τραπεζών σε δισ. ευρώ και εξωτερικό χρέος νοικοκυριών και μη-χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ (2010:1-2020:4)

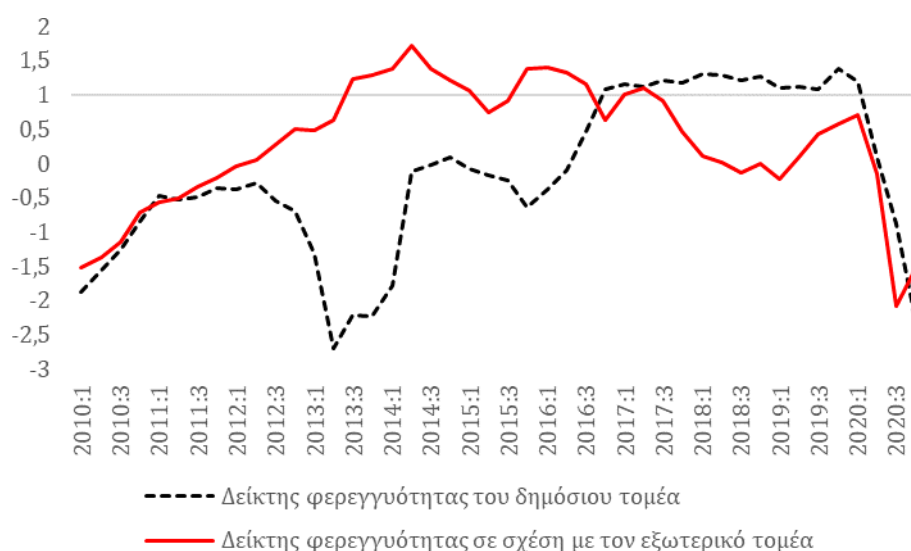
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ και Τράπεζα της Ελλάδος

Ως αποτέλεσμα των παραπάνω εξελίξεων, η ήδη αρνητική διεθνής επενδυτική θέση της Ελλάδας υποβαθμίστηκε περαιτέρω. Συγκεκριμένα, το δ' τρίμηνο του 2020 η διεθνής επενδυτική θέση επιδεινώθηκε κατά 2,3% σε σχέση με το ίδιο τρίμηνο του 2019 και κατά 15,3% σε σχέση με το δ' τρίμηνο του 2017 και διαμορφώθηκε στο -152% του ΑΕΠ. Η μεγαλύτερη χρηματοοικονομική έκθεση της ελληνικής οικονομίας σε σχέση με τον εξωτερικό τομέα ενισχύει την εξωτερική ευθραυστότητά της. Το γεγονός αυτό λαμβάνει μεγαλύτερη διάσταση αν συνυπολογιστεί η αδύναμη παραγωγική διάρθρωση της οικονομίας, η οποία παράγει εμπορικά ελλείμματα, δηλαδή εκροές χρήματος προς το εξωτερικό. Παράλληλα, το υψηλότερο εξωτερικό ιδιωτικό χρέος θα οδηγήσει είτε σε υψηλότερες καταβολές τοκοχρεολυσίων προς τον εξωτερικό τομέα ή σε μεταβίβαση ιδιοκτησίας από τα νοικοκυριά προς την αλλοδαπή στην περίπτωση που δεν καλύπτουν τις δανειακές τους υποχρεώσεις. Η επιδείνωση της καθαρής επενδυτικής θέσης της Ελλάδας έχει ως συνέπεια μεγαλύτερες εκροές χρήματος προς το εξωτερικό, γεγονός που υποσκάπτει τις προοπτικές της οικονομίας.

Καθίσταται επομένως κρίσιμη η ενεργοποίηση πόρων από τον δημόσιο τομέα, που θα ενισχύσουν τη διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα της οικονομίας σε μεσοπρόθεσμο ορίζοντα, π.χ. μέσω δημόσιων επενδύσεων, και θα μειώσουν την επίπτωση του εμπορικού ελλείμματος στο ΑΕΠ στη βραχυχρόνια περίοδο, διατηρώντας το ισοζύγιο

του ιδιωτικού τομέα θετικό. Σε αυτό το πλαίσιο, θα πρέπει να ενισχυθεί το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών ώστε να αυξηθεί η κατανάλωση και να διασφαλιστεί η ικανότητα κάλυψης των δανειακών τους υποχρεώσεων. Ωστόσο, με ένα ήδη υψηλό λόγο δημόσιου χρέους προς ΑΕΠ και την πιθανή άρση της αναστολής των κανόνων της Συνθήκης του Μάαστριχτ το τέλος του 2022, υπάρχει ισχυρό ενδεχόμενο επαναφοράς των δημοσιονομικών περιορισμών και μέτρων λιτότητας. Στο πλαίσιο αυτό, η ελληνική οικονομία φαίνεται να είναι παγιδευμένη μεταξύ εξωτερικής και δημοσιονομικής ευθραυστότητας.

Διάγραμμα 6: Δείκτες φερεγγυότητας του δημόσιου τομέα και της οικονομίας σε σχέση με τον εξωτερικό τομέα (2010:1-2020:4)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Το Διάγραμμα 6 παρουσιάζει δύο δείκτες μέτρησης του επιπέδου φερεγγυότητας του δημόσιου τομέα και της οικονομίας σε σχέση με τον εξωτερικό τομέα.³ Συγκεκριμένα, δείχνουν αν το πρωτογενές δημοσιονομικό ισοζύγιο και το ισοζύγιο πληρωμών επαρκούν για την κάλυψη των πληρωμών για τόκους. Αναφορικά με την εξωτερική ευθραυστότητα, η μεγάλη προσαρμογή του εμπορικού ισοζυγίου μεταξύ 2010 και 2016 οδήγησε σε πλεόνασμα στο ισοζύγιο πληρωμών, το οποίο επαρκούσε για την πληρωμή

³ Φερεγγυότητα δημόσιου τομέα: Πρωτογενές δημοσιονομικό ισοζύγιο προς τόκους. Φερεγγυότητα οικονομίας σε σχέση με τον εξωτερικό τομέα: Ισοζύγιο πληρωμών χωρίς τόκους καταβληθέντες στην αλλοδαπή, προς τόκους καταβληθέντες στην αλλοδαπή. Όταν οι αντίστοιχοι δείκτες βρίσκονται κάτω από τη μονάδα, τότε τα ισοζύγια δεν επαρκούν για την κάλυψη των τόκων. Οι δείκτες είναι εκφρασμένοι σε κυλιόμενους μέσους όρους τεσσάρων περιόδων.

των τόκων προς την αλλοδαπή. Με την αύξηση του ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης μετά το 2016, αυξήθηκαν και οι εισαγωγές λόγω της μεγάλης εξάρτησης της οικονομίας από εισαγόμενα ενδιάμεσα αγαθά οδηγώντας εκ νέου σε έλλειμμα το ισοζύγιο πληρωμών. Το 2020 ο δείκτης φερεγγυότητας μειώθηκε σημαντικά σε επίπεδο χαμηλότερο του 2010. Η εξέλιξη αυτή πιθανά να αντιστραφεί όταν ανακάμψει ο τουρισμός, αν και η αύξηση των πληρωμών για τόκους στο εξωτερικό αναμένεται να διατηρήσει την εξωτερική ευθραυστότητα της οικονομίας υψηλή.

Η δημοσιονομική επέκταση του 2020 για την αντιμετώπιση της πανδημικής κρίσης οδήγησε τον δείκτη φερεγγυότητας του δημόσιου τομέα σε αρνητικό επίπεδο. Ωστόσο, η προσωρινή αναστολή των κανόνων του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ) και η συνεχής στήριξη από την ΕΚΤ επέτρεψαν στο ελληνικό δημόσιο να καταγράψει έλλειμμα υψηλότερο του 3% χωρίς να υπάρξουν πιέσεις από τις αγορές χρήματος. Σε περίπτωση ωστόσο που οι ευρωπαϊκοί θεσμοί μεταβάλουν την έως τώρα υποστηρικτική τους στάση, η πιθανότητα επιδείνωσης των συνθηκών χρηματοδότησης του ελληνικού Δημοσίου είναι υπαρκτή, καθιστώντας τες έτσι άμεσα εξαρτώμενες από τις προοπτικές μεγέθυνσης της οικονομίας.

Κρίσιμη ως προς το τελευταίο είναι η έγκαιρη απορρόφηση και η κατεύθυνση των πόρων του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας.⁴ Η αξιοποίησή τους για την αναδιάρθρωση του παραγωγικού τομέα θα ενισχύσει την παραγωγή ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας και θα μειώσει την εξάρτηση από εισαγόμενα ενδιάμεσα προϊόντα, δηλαδή θα ενισχύσει τη διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα της οικονομίας. Όμως, η χρήση των κονδυλίων θα πρέπει επίσης να βελτιώσει τις προοπτικές απασχόλησης. Το ρίσκο υψηλής ανεργίας είναι ιδιαίτερα μεγάλο στην Ελλάδα, δεδομένου ότι έχει το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό ανεργίας στην Ευρωζώνη. Η

⁴ Η Ελλάδα θα επωφεληθεί με παραπάνω από 30 δισ. ευρώ (18,1 δισ. ευρώ υπό τη μορφή επιχορηγήσεων και 12,7 δισ. ευρώ υπό τη μορφή δανείων). Το ελληνικό ΣΑΑ βασίζεται σε τέσσερις πυλώνες: 1) στην πράσινη μετάβαση, 2) στον ψηφιακό μετασχηματισμό, 3) στην ενίσχυση της απασχόλησης, των δεξιοτήτων και της κοινωνικής συνοχής, και 4) στις ιδιωτικές επενδύσεις και στον οικονομικό και θεσμικό μετασχηματισμό. Στο παρόν στάδιο των συζητήσεων το ελληνικό ΣΑΑ υποτίθεται ότι θα αξιοποιήσει πλήρως τα κονδύλια επιμερίζοντάς τα σε 6 δισ. ευρώ (38% του συνόλου) για τον πρώτο πυλώνα, 2,1 δισ. ευρώ (12%) για τον δεύτερο, με διάχυση διαφόρων projects στους υπόλοιπους πυλώνες, ώστε να επιτευχθεί ο στόχος του 22% όσον αφορά τον ψηφιακό μετασχηματισμό. Μελέτες της ΤτΕ και του ΚΕΠΕ εκτιμούν ότι η εφαρμογή του ΣΑΑ θα αυξήσει σωρευτικά το πραγματικό ΑΕΠ κατά 7% την περίοδο 2021-2026.

μετάβαση σε μια περισσότερο ψηφιακή μέθοδο παραγωγής εκτιμάται ότι θα έχει υψηλό κόστος σε όρους εργασίας, δεδομένου ότι οι θέσεις απασχόλησης που δημιουργούνται είναι κυρίως χαμηλής ειδίκευσης και ποιότητας. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, η Ελλάδα έχει το υψηλότερο ενδεχόμενο ημιαπασχόλησης στην Ευρωζώνη και τη μεγαλύτερη τυπική διάρκεια εργασίας στην ΕΕ.

Με βάση τα παραπάνω, οι προοπτικές μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας μπορούν να βελτιωθούν μέσα από την υλοποίηση ενός μεγάλου επενδυτικού προγράμματος σε συνδυασμό με την εφαρμογή ενός προγράμματος εγγυημένης απασχόλησης, στα πρότυπα της πρότασης για τον ρόλο του κράτους ως εργοδότη ύστατης καταφυγής που θα ομαλοποιήσει τις συνθήκες στην αγορά εργασίας. Ακολουθώντας, παρουσιάζουμε τις εκτιμήσεις μας επί ενός βασικού και δύο εναλλακτικών σεναρίων, τα οποία ενσωματώνουν την υπόθεση για έγκαιρη αξιοποίηση των πόρων του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας και την εφαρμογή ενός προγράμματος εγγυημένης απασχόλησης.

Προβλέψεις για την περίοδο 2021-2022

Βασικό σενάριο

Όπως προαναφέρθηκε, οι τελευταίες προβλέψεις μας για τον ρυθμό μεγέθυνσης του πραγματικού ΑΕΠ της Ελλάδας το 2020 αποδείχθηκαν απαισιόδοξες, κυρίως επειδή αναμέναμε ότι η ιδιωτική δαπάνη θα μειωθεί το δ' τρίμηνο σε απόλυτη αναλογία με το β' τρίμηνο (INE ΓΣΕΕ 2020: 8). Στην πραγματικότητα ωστόσο η μείωση της ιδιωτικής δαπάνης, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 1, ήταν μικρότερη, παρά τη μεγάλη αύξηση των κρουσμάτων της COVID-19 κατά το δεύτερο κύμα της πανδημίας.

Στις νέες μας προβλέψεις επί του βασικού σεναρίου μπορέσαμε να εκτιμήσουμε καλύτερα την επίπτωση των μέτρων κοινωνικής αποστασιοποίησης στην οικονομική δραστηριότητα και τη δυναμική των συνιστωσών της ζήτησης το 2020, χρησιμοποιώντας τον Strigency and Policy Index που κατασκεύασε το Blavatnik School of Government του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης (Hale et al., 2021). Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις μας, το μέτρο της αναστολής της

λειτουργίας των επιχειρήσεων μείωσε την ιδιωτική ζήτηση το 2020 κατά 14 δισ. ευρώ, ενώ τα κυβερνητικά μέτρα στήριξης του εισοδήματος ανήλθαν στα 3,5 δισ. ευρώ. Αν και η χρήση αυτού του δείκτη βελτίωσε τις εκτιμήσεις μας για το 2020, δεν ισχύει κάτι τέτοιο για το 2021 αφού η ύφεση εμφανίζεται μεγαλύτερη από αυτή που αναδεικνύουν άλλοι επιμέρους δείκτες, όπως ο δείκτης βιομηχανικής παραγωγής, ο οποίος τον Φεβρουάριο αυξήθηκε κατά 4% σε ετήσια βάση. Συνεπώς, για το α' τρίμηνο του 2021 υποθέτουμε μια μικρότερη επίπτωση του lockdown στην ιδιωτική δαπάνη, όμως, ελλείψει επάρκειας στοιχείων, οι εκτιμήσεις δεν μπορούν να είναι το ίδιο αξιόπιστες, όπως συνήθως.

Στο βασικό σενάριο δεν περιλαμβάνουμε τους πόρους του προγράμματος NGEU, αλλά υποθέτουμε ότι η κυβέρνηση θα εξακολουθήσει να ενισχύει την οικονομία το α' εξάμηνο του 2021 μέσω επιπλέον δαπάνης και αναβολής καταβολής φόρων. Επίσης, υποθέτουμε ότι οι φορολογικοί συντελεστές θα επιστρέψουν στο προ COVID-19 επίπεδό τους το γ' τρίμηνο του 2021. Στο σενάριό μας δεν έχουμε συμπεριλάβει την έμμεση αύξηση του υποδηλούμενου φορολογικού συντελεστή που θα προκαλέσει η καταβολή των φόρων που έως τώρα είχαν αναβληθεί. Επίσης, υποθέτουμε ότι οι τιμές θα παραμείνουν σταθερές, δηλαδή δεν θα υπάρξει πληθωρισμός, μέχρι το β' εξάμηνο του 2022, όταν η οικονομία θα ανακάμπτει. Επιπλέον, κάνουμε την αισιόδοξη υπόθεση ότι η πανδημία θα υποχωρήσει τον Ιούνιο, ώστε ο τουρισμός να αρχίσει να ανακάμπτει το γ' τρίμηνο του 2021 και θα συνεχίσει να ενισχύεται τα επόμενα τρίμηνα, ακολουθώντας τις συνήθεις εποχικές διακυμάνσεις. Τέλος, υιοθετούμε τις πιο πρόσφατες εκτιμήσεις του ΔΝΤ αναφορικά με την εξέλιξη του πραγματικού ΑΕΠ των κύριων εμπορικών εταίρων της Ελλάδας για να εκτιμήσουμε τις εξαγωγές προϊόντων και υπηρεσιών και υποθέτουμε ότι δεν θα υπάρξει μεταβολή της νομισματικής πολιτικής.

Οι βασικές μας προβλέψεις για τις κύριες μακροοικονομικές μεταβλητές παρουσιάζονται στον Πίνακα 1. Εκτιμούμε ότι ο αριθμός των τουριστών θα αυξηθεί κατά 60% το 2021 σε σχέση με το 2020, το οποίο μεταφράζεται σε αύξηση των εξαγωγών υπηρεσιών κατά 5 δισ. ευρώ. Αν και η αύξηση αυτή του αριθμού των τουριστών φαίνεται εξαρχής μεγάλη και αισιόδοξη, επαναφέρει τον συνολικό αριθμό τουριστών

μόλις στο 58% του επιπέδου του 2019. Αναμένουμε ο τουρισμός να συνεχίσει να αυξάνεται σταδιακά το 2022 και τα επόμενα χρόνια.

Πίνακας 1: Βασικά οικονομικά μεγέθη ανά σενάριο

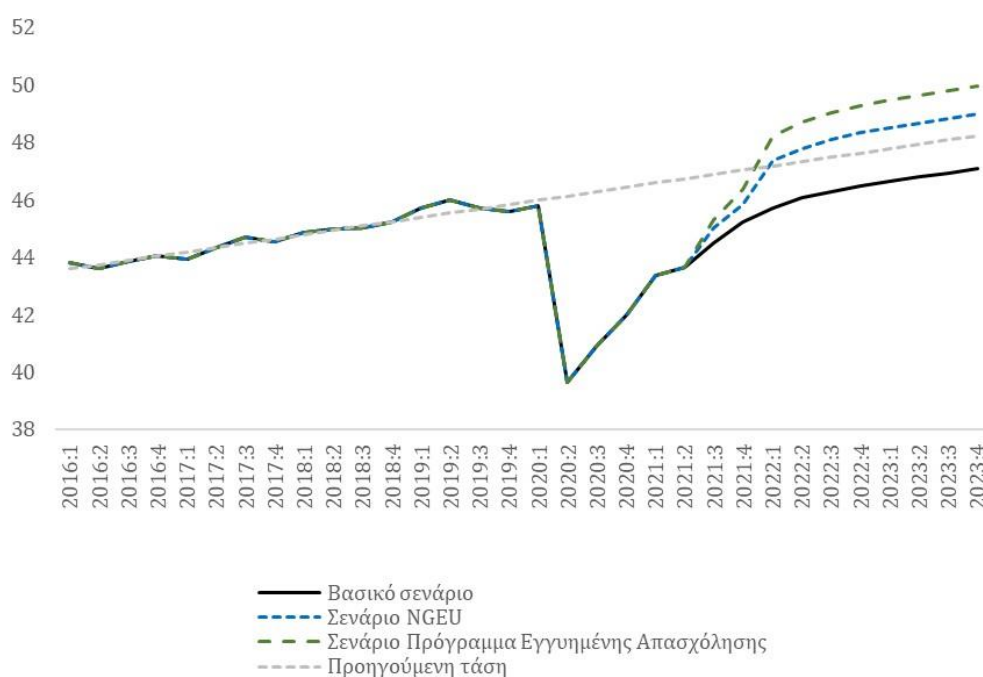
	2019	2020	2021	2022
<i>Βασικό σενάριο</i>				
Πραγματικό ΑΕΠ (%)	1,6	-8,0	3,4	4,9
Δημοσιονομικό ισοζύγιο (%ΑΕΠ)	0,9	-9,9	-2,1	0,5
Πρωτογενές δημοσιονομικό ισοζύγιο (% ΑΕΠ)	3,9	-6,9	0,0	2,5
Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (% ΑΕΠ)	-4,8	-9,5	-5,0	-5,6
Ισοζύγιο πληρωμών (% ΑΕΠ)	-1,4	-3,9	-1,6	-2,3
<i>Σενάριο 1: Ταμείο Ανάκαμψης</i>				
Πραγματικό ΑΕΠ (%)	1,6	-8,0	4,1	8,2
Δημοσιονομικό ισοζύγιο (% ΑΕΠ)	0,9	-9,9	-1,8	1,9
Πρωτογενές δημοσιονομικό ισοζύγιο (% ΑΕΠ)	3,9	-6,9	0,3	3,8
Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (%ΑΕΠ)	-4,8	-9,5	-4,6	-3,1
Ισοζύγιο πληρωμών (%ΑΕΠ)	-1,4	-3,9	-1,2	0,1
<i>Σενάριο 2: Πρόγραμμα Εγγυημένης Απασχόλησης</i>				
Πραγματικό ΑΕΠ (%)	1,6	-8,0	4,6	9,8
Δημοσιονομικό ισοζύγιο (% ΑΕΠ)	0,9	-9,9	-2,0	1,2
Πρωτογενές δημοσιονομικό ισοζύγιο (% ΑΕΠ)	3,9	-6,9	0,0	3,1
Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (% ΑΕΠ)	-4,8	-9,5	-4,6	-3,3
Ισοζύγιο πληρωμών (% ΑΕΠ)	-1,4	-3,9	-1,2	0,2

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, υποθέτουμε ότι η κυβέρνηση θα αρχίσει να επαναφέρει τους φορολογικούς συντελεστές στο προ πανδημίας επίπεδο από το γ' τρίμηνο του 2021. Αυτό συνεπάγεται σημαντική αύξηση των φορολογικών εσόδων, η οποία, αν και θα μειώσει τη συναθροιστική ζήτηση, θα επιτρέψει την επίτευξη πρωτογενούς δημοσιονομικού πλεονάσματος το 2021.

Ελπίζουμε το βασικό μας σενάριο να μην επαληθευτεί, καθώς κάτι τέτοιο θα σήμαινε τη μη επίτευξη συμφωνίας μεταξύ Αθήνας και Βρυξελλών αναφορικά με τους πόρους του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας και πιθανή μεταστροφή της

δημοσιονομικής πολιτικής πριν την ανάκαμψη της οικονομίας λόγω ανησυχιών της κυβέρνησης για την επιστροφή των κανόνων του Μάαστριχτ. Αν και η αναστολή των κανόνων της Συνθήκης του Μάαστριχτ μέχρι το τέλος του 2022 επιτρέπει στις κυβερνήσεις να μη λάβουν έως τότε μέτρα περιορισμού του ελλείμματος, πρέπει να τονιστεί ότι το υψηλό και αυξανόμενο ποσοστό δημόσιου χρέους μπορεί να τις αναγκάσει να πάρουν λανθασμένες αποφάσεις οικονομικής πολιτικής.

Διάγραμμα 7: Πραγματικό ΑΕΠ ανά σενάριο (2016:1-2023:4)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ και εκτιμήσεις LEVY-INE ΓΣΕΕ

Σενάριο NGEU

Στο πρώτο εναλλακτικό σενάριο υποθέτουμε ότι υπάρχει συμφωνία μεταξύ των κυβερνήσεων των κρατών-μελών αναφορικά με τη χρήση των πόρων του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας και ότι η εκταμίευση των επιχορηγήσεων και των δανείων του προγράμματος NGEU ξεκινά το δ' τρίμηνο του 2021.

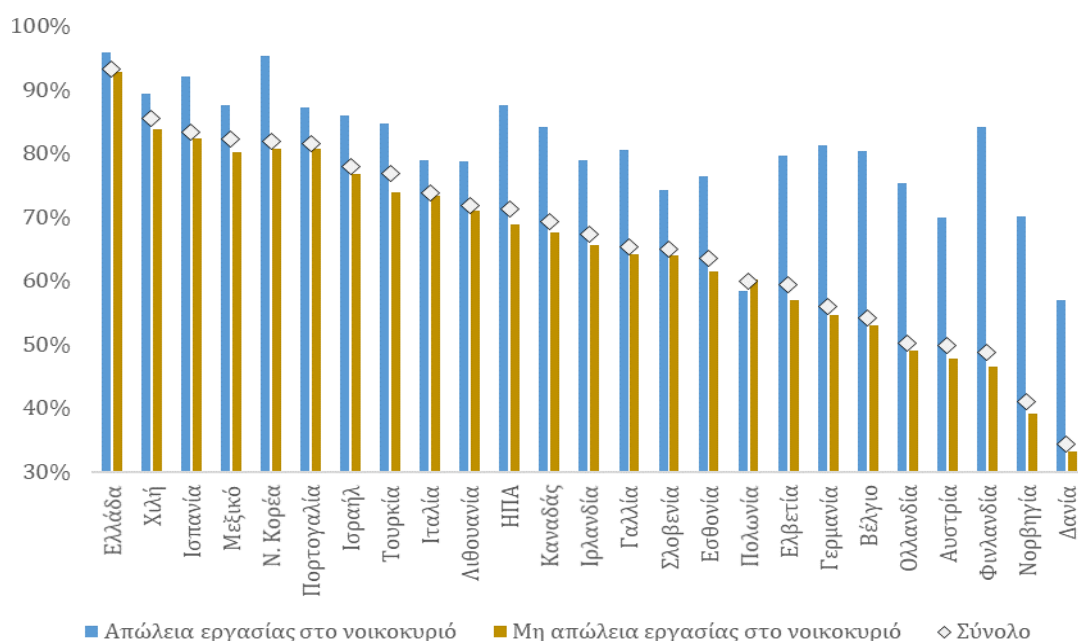
Υποθέτουμε ότι η ελληνική κυβέρνηση θα λάβει και θα αξιοποιήσει πλήρως 943 εκατ. ευρώ το 2021, 5,3 δισ. ευρώ το 2022 και 5,2 δισ. ευρώ το 2023. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 1, η επίδραση αυτών των κονδυλίων στον ρυθμό μεγέθυνσης του ΑΕΠ το 2021 εκτιμάται ότι θα είναι ήπια, αλλά το 2022, και πιθανόν και αργότερα, θα είναι αρκετά ισχυρότερη. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις μας, στο Σενάριο 1 η ελληνική οικονομία θα

επιστρέψει σε θετικούς ρυθμούς μεγέθυνσης. Ωστόσο, το 2023 το πραγματικό ΑΕΠ θα εξακολουθεί να βρίσκεται 20% χαμηλότερα από αυτό του 2008, στο επίπεδο δηλαδή που βρισκόταν πριν τη Μεγάλη Ύφεση και την κρίση χρέους.

Σενάριο Πρόγραμμα Εγγυημένης Απασχόλησης

Στο τελευταίο Ειδικό Δελτίο (INE ΓΣΕΕ, 2020) υποστηρίξαμε την πρόταση εφαρμογής ενός προγράμματος εργοδότη ύστατης καταφυγής ώστε να μειωθεί γρήγορα η ανεργία. Πιστεύουμε ότι η υιοθέτηση ενός τέτοιου προγράμματος απασχόλησης είναι αναγκαία για τον περιορισμό της ανασφάλειας και της αβεβαιότητας που επικρατούν στην αγορά εργασίας. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 8, μεταξύ των πολιτών των κρατών-μελών του ΟΟΣΑ, οι Έλληνες πολίτες αισθάνονται τη μεγαλύτερη ανασφάλεια για την προσωπική τους οικονομική κατάσταση και ευημερία. Η εφαρμογή ενός τέτοιου προγράμματος θα είναι ευεργετική όχι μόνο για όσους δυσκολεύονται να τα βγάλουν πέρα οικονομικά, αλλά και για το σύνολο της οικονομίας επειδή θα αυξήσει το διαθέσιμο εισόδημα και τη ζήτηση.

Διάγραμμα 8: Ποσοστό ερωτηθέντων που ανησυχεί για την προσωπική του οικονομική κατάσταση και για τη συνολική οικονομική και κοινωνική κατάσταση για τα επόμενα δύο έτη (2020)

Πηγή: OECD (2021β)

Στις προηγούμενες εκτιμήσεις μας υποθέσαμε ότι η κυβέρνηση, μέσω των τοπικών αρχών και σε συνεργασία με μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς, θα πρόσφερε εργασία με αμοιβή τον κατώτατο μισθό, σε ανέργους που μπορούν και επιθυμούν να εργαστούν (Antonopoulos et al., 2014). Σε αυτό το εναλλακτικό σενάριο κάνουμε την ίδια υπόθεση με τη διαφορά ότι ο κατώτατος μισθός αυξάνεται στα 780 ευρώ μηνιαίως και ότι το πρόγραμμα δημιουργεί 100 χιλ. νέες θέσεις απασχόλησης ανά εξάμηνο αρχής γενομένης από το γ' τρίμηνο του 2021. Τα αποτελέσματα του σεναρίου αυτού παρουσιάζονται στον Πίνακα 1 και στο Διάγραμμα 7.

Η επίπτωση του προγράμματος στο δημοσιονομικό έλλειμμα είναι σχετικά μικρή. Το πρόγραμμα μπορεί να έχει μεγαλύτερο θετικό αντίκτυπο από τις προβλέψεις μας αν η αμοιβή των συμμετεχόντων στο πρόγραμμα διαχυθεί στον ιδιωτικό τομέα οδηγώντας σε αυξήσεις μισθών και τα οφέλη από την ενίσχυση της οικονομικής δραστηριότητας υπερβούν ενδεχόμενες αρνητικές επιπτώσεις στην ανταγωνιστικότητα κόστους και στις τιμές.

Συμπεράσματα

Το οικονομικό και κοινωνικό κόστος της πανδημίας είναι σημαντικό και η ζημιά που έχει προκαλέσει σε άτομα, οικογένειες, επιχειρήσεις και σε ολόκληρες οικονομίες αποτυπώνεται σε κάθε οικονομικό δείκτη. Στην ήδη εύθραυστη από την οικονομική κρίση του 2009-2010 ελληνική οικονομία, ο αντίκτυπος της πανδημίας ήταν ιδιαίτερα ισχυρός. Η πτώση του ΑΕΠ ήταν μια από τις μεγαλύτερες ανάμεσα στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης και της ΕΕ, με την Ελλάδα να έχει ήδη ένα από τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας και υποαπασχόλησης του εργατικού δυναμικού και με τον τουρισμό, που αποτελεί τη βασική κινητήρια δύναμη των εξαγωγών, της οικονομικής δραστηριότητας και απασχόλησης, να μειώνεται κατά 25% σε σχέση με το επίπεδο του 2019.

Το παρόν κείμενο επικαιροποιεί τις εκτιμήσεις του προηγούμενου Δεκεμβρίου, αξιοποιώντας τα πρόσφατα δημοσιευμένα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ για τους θεσμικούς

τομείς της οικονομίας, μαζί με μια σειρά άλλων δεικτών που ήταν διαθέσιμοι κατά τη διάρκεια της συγγραφής του κειμένου.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, στο τελευταίο Ειδικό Δελτίο (INE ΓΣΕΕ, 2020) οι εκτιμήσεις μας για την πορεία της ελληνικής οικονομίας το 2020 ήταν απαισιόδοξες, όπως άλλωστε και εκείνες της ελληνικής κυβέρνησης, του ΔΝΤ και των ευρωπαϊκών θεσμών, καθώς είχαμε υποθέσει ότι τα κυβερνητικά μέτρα στήριξης της οικονομίας θα ήταν πιο περιορισμένα. Παρ' ότι τα δημοσιευμένα στοιχεία είναι προσωρινά και ενδεχομένως να αναθεωρηθούν στη συνέχεια, τα αξιοποιήσαμε για να επικαιροποιήσουμε τις εκτιμήσεις επί του βασικού και των εναλλακτικών σεναρίων σχετικά με την πορεία της ελληνικής οικονομίας.

Βασισμένες σε σχετικά ρεαλιστικές υποθέσεις, οι εκτιμήσεις μας επί των εναλλακτικών σεναρίων δείχνουν ότι, αν και περιορισμένη, η προοπτική επίτευξης ισχυρών ρυθμών αύξησης του ΑΕΠ και της απασχόλησης μετά το τέλος της πανδημίας είναι πιθανή. Κατά την άποψή μας, ενδεχόμενη ασθενική ανάκαμψη του ΑΕΠ θα οφείλεται αποκλειστικά στην απουσία δημοσιονομικής επέκτασης.

Σημείωση

Δ. Παπαδημητρίου, Levy Economics Institute, Χ. Πιέρρος, INE ΓΣΕΕ, Ν. Ροδουσάκης, ΚΕΠΕ, G. Zezza, Levy Institute

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Antonopoulos, R., Adam, S., Masterson, T. and Papadimitriou, D.B. (2014). “Responding to the unemployment challenge: A job guarantee proposal for Greece”, Research Project Report, Levy Economics Institute – Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, April.
- Hale, T., Angrist, N., Goldszmidt, R., Kira, B., Petherick, A., Phillips, T., Webster, S., Cameron-Blake, E., Hallas, L., Majumdar, S. and Tatlow, H.. (2021). “A global panel database of pandemic policies (Oxford COVID-19 Government Response Tracker).” *Nature Human Behaviour*, 5, pp. 529-538, <https://doi.org/10.1038/s41562-021-01079-8>.

- INE ΓΣΕΕ (2020). Προοπτικές και προβλέψεις για την ελληνική οικονομία και εναλλακτικά σενάρια πολιτικής, Ειδικό Δελτίο Οικονομικών Εξελίξεων 8, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα, Δεκέμβριος.
- Institute of International Finance (2021). *Global debt monitor: COVID-19 drives debt surge – Stabilization ahead?*, Washington, DC, 17 February.
- International Labor Organization (2021), *ILO Monitor: Covid-19 and the world of work, Seventh Edition*, Geneva, 25 January.
- Καλλωνιάτης, Κ. (2021). «Η οικονομία χωρίς ροζ ματογυάλια» www.EfSyn.gr/stiles/apopseis/285869, 17 Μαρτίου.
- ΚΑΝΕΠ ΓΣΕΕ (2019). Κατάρτιση, εκπαίδευση και απασχόληση: Δείκτες κατάρτισης και το εργατικό δυναμικό, Κείμενο Πολιτικής 1, ΚΑΝΕΠ ΓΣΕΕ, Αθήνα, Νοέμβριος.
- McCormick, L.C., Torres, C., Benhamou, M. and Pogkas, D. (2021). “The Covid-19 pandemic has added \$19.5 trillion to global debt” *Bloomberg*, New York, NY, 28 January.
- Rodousakis and Soklis (2020). “Tourism and the coronavirus: The effects on the Greek economy and the compensatory role of the public sector”, *Greek Economic Outlook*, 42, pp. 95–100.
- Szmigieva, M. (2021), “Impact of the coronavirus pandemic on the global economy –Statistics & Facts.” Statista. 7 May. Available at <https://www.statista.com/topics/6139/covid-19-impact-on-the-global-economy/#dossierSummary>

Ηλεκτρονικές πηγές

- ΕΛΣΤΑΤ: <https://www.statistics.gr/>
- Τράπεζα της Ελλάδος: <https://www.bankofgreece.gr/>
- Διεθνές Νομισματικό Ταμείο: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2021/April>
- ΟΟΣΑ: <https://stats.oecd.org>
- OECD (2021α) “Going for Growth 2021: Shaping a Vibrant Recovery”, Annual Report, OECD Publishing, Paris, <https://www.oecd.org/economy/going-for-growth/>

- OECD (2021β) “Risks that Matter: The Long Reach of COVID-19” OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19), OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/44932654-en>.